ISSN 2786-8184 (print), ISSN 2786-8192 (online)

УДК 811.161.2`367.625`373.42:81`42
DOI https://doi.org/10.32782/bsps-2026.11.13

ДОЩ ІДЕ ЧИ ПАДАЄ? СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Володимир Олексенко
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету
вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, Україна
orcid.org/0000-0002-1358-6325
e-mail: volodymyr.oleksenko@gmail.com

Анотація. *У статті здійснено семантичний аналіз дієслів на позначення атмосферних опадів в українській мові. Об'єктом аналізу стали дієслівні номінації дощу, представлені в літературній мові, художньому мовленні, фольклорних текстах та діалектному вживанні. Предметом дослідження виступають семантичні особливості цих лексем та принципи їх внутрішньої диференціації. Актуальність роботи зумовлена необхідністю комплексного вивчення засобів вербальної репрезентації природних явищ, які відображають особливості національної мовної картини світу та специфіку сприйняття довкілля носіями української мови. Метою статті є виявлення основних семантичних груп дієслів на позначення дощу та характеристика їхніх значеннєвих особливостей. Для досягнення поставленої мети використано описовий метод, метод семантичного аналізу та метод класифікації мовного матеріалу. У процесі дослідження проаналізовано дієслова, що позначають різні аспекти перебігу атмосферних опадів, зокрема їхні інтенсивність, тривалість, характер руху води, акустичні особливості та емоційно-експресивне забарвлення. У результаті аналізу встановлено, що досліджувані лексеми утворюють розгалужену лексико-семантичну групу, у межах якої виокремлено шість підгруп: нейтральні дієслова, дієслова інтенсивних атмосферних опадів, дієслова слабких опадів, метафоричні дієслова, дієслова акустичного сприйняття атмосферних опадів та експресивні й діалектні номінації. З'ясовано, що семантична структура цих дієслів ґрунтується на поєднанні номінативної функції з додатковими образними, оцінними та звуконаслідувальними компонентами значення. Особливу роль у формуванні мовного образу дощу відіграють метафоричні та експресивні лексеми, які відображають не лише фізичні характеристики атмосферних опадів, а й емоційне ставлення мовців до природного явища. Зроблено висновок, що система дієслів на позначення дощу в українській мові характеризується значною семантичною різноманітністю та високим рівнем деталізації природних процесів. Багатство таких номінацій засвідчує розвиненість мовних механізмів концептуалізації довкілля та вагомий образний потенціал української лексичної системи.*

Ключові слова: *дієслово, атмосферні опади, дощ, лексико-семантична група, семантика, мовна картина світу, експресивність, метафора.*

© В. Олексенко, 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

DOES RAIN GO OR FALL? A SEMANTIC DIFFERENTIATION OF VERBS DENOTING ATMOSPHERIC PRECIPITATION IN UKRAINIAN

Volodymyr Oleksenko
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian and Slavic Philology and Journalism,
Kherson State University
Shevtchenka Str., 14, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1358-6325
e-mail: volodymyr.oleksenko@gmail.com

Abstract. *The article presents a semantic analysis of verbs denoting atmospheric precipitation in the Ukrainian language. The object of the study is verbal nominations of rain represented in standard Ukrainian, literary texts, folklore, and dialectal speech. The subject of the research comprises the semantic peculiarities of these lexical units and the principles of their internal differentiation. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive investigation of linguistic means used to represent natural phenomena, which reflect the specific features of the Ukrainian linguistic worldview and the ways speakers conceptualize their environment. The aim of the article is to identify the main semantic groups of verbs denoting rain and to characterize their semantic features. To achieve this goal, descriptive, semantic, and classification methods have been employed. The research focuses on verbs that represent different aspects of precipitation, including its intensity, duration, the character of water movement, acoustic properties, and expressive colouring. The analysis demonstrates that the investigated lexical units form an extensive lexical-semantic group comprising six subgroups: neutral verbs, verbs denoting intensive precipitation, verbs denoting light precipitation, metaphorical verbs, verbs of fcoustic perception, and expressive as well as dialectal nominations. The study reveals that the semantic structure of these verbs is based on the interaction of their nominative function with additional figurative, evaluative, and sound-symbolic components. Particular attention is paid tj metaphorical and expressive lexical units, which reflect not only the physical characteristics of precipitation but also the emotional perception of rain by language speakers. The findings indicate that the system of rain-related verbs in Ukrainian is characterized by considerable semantic diversity and a high degree of differentiation. The richness of such nominations testifies to the developed mechanisms of linguistic conceptualization of natural phenomena and highlights the expressive potential of the Ukrainian lexical system.*

Key words: *rain, atmospheric precipitation, verb, lexical-semantic group, semantics, linguistic worldview, expressiveness, metaphor, sound symbolism, dialect vocabulary.*

Постановка проблеми. На перший погляд процес випадання дощу може розглядатися як однорідне природне явище, для позначення якого достатньо незначної кількості мовних засобів. Проте українська мова демонструє розгалужену систему дієслівних номінацій для позначення цього процесу. Дощ може ***йти, падати, лити, періщити, сіятися, моросити, накрапати, хлищати, крапати, сипати, шуміти*** чи навіть ***шурувати***. Кожне із цих дієслів не лише називає процес атмосферних опадів, а й передає певні характеристики явища, формуючи різні образи та смислові відтінки. Поряд із нейтральними назвами функціонують лексеми, які передають інтенсивність дощу, його тривалість, характер руху води, акустичні особливості та емоційно-оцінне сприйняття. Таке різноманіття мовних засобів свідчить про складну семантичну організацію досліджуваної лексики та актуалізує проблему встановлення критеріїв її систематизації. У зв'язку із цим постає необхідність з'ясування семантичних особливостей дієслів на позначення атмосферних опадів та визначення принципів їх внутрішньої диференціації.

Актуальність дослідження полягає у необхідності системного опису дієслів на позначення атмосферних опадів як важливого фрагмента української мовної картини світу, в якому відображено особливості національного сприйняття та вербалізації природних явищ.

Метою статті є аналіз семантичних груп дієслів на позначення атмосферних опадів в українській мові та визначення основних принципів їх внутрішньої диференціації.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань:** систематизувати дієслова на позначення процесу випа-

дання дощу; визначити основні семантичні ознаки досліджуваних лексем; здійснити їх класифікацію; схарактеризувати особливості функціювання окремих семантичних груп.

Об'єктом дослідження є дієслівні номінації на позначення атмосферних опадів в українській мові; **предметом** – семантичні особливості дієслів на позначення випадання дощу та принципи їх лексико-семантичної диференціації.

Методологічну основу дослідження становить поєднання структурно-семантичного та функційного підходів до аналізу мовних одиниць. У роботі використано: ***описовий метод*** – для збирання, систематизації та інтерпретації мовного матеріалу; ***метод компонентного аналізу*** – для використання архісеми та диференційних сем у структурі значення досліджуваних дієслів; ***метод лексико-семантичної класифікації*** – для встановлення внутрішньої організації досліджуваної групи лексем. Для аналізу особливостей функціювання дієслівних номінацій атмосферних опадів у художніх текстах застосовано ***елементи контекстуального аналізу***. Узагальнення отриманих результатів здійснено за допомогою ***індуктивного методу.***

Джерельну базу дослідження становлять тексти української художньої літератури, фольклорні матеріали, словники української мови та електронні мовні ресурси, з яких здійснено добір ілюстративного матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми лексичної семантики та організації лексико-семантичних груп традиційно посідають важливе місце в українському мовознавстві. У працях дослідників розглянуто питання структури лексичного значення, функціювання тематичних груп лексики, особливостей мовної картини світу та вербалізації природних явищ. Л. Лисиченко висвітлила актуальні проблеми сучасної лексичної семантики, визначила основні параметри вивчення слова як одиниці лексико-семантичної системи мови й основні наукові поняття семасіології [5]. Л. Томіленко описала процес розвитку семантичної структури сучасного дієслова, простежила стилістичні особливості дієслів із новою семантикою [7], а І. Третяк – лексико-семантичні групи дієслів у поєднанні з іменниками [8]. Наукові студії С. Дишлевої та О. Леути зосереджено на семантичних класифікаціях дієслів української мови та виділенні їхніх лексико-семантичних груп (https://naub.oa.tdu.ua). Дослідження лексики атмосферних опадів охоплює вивчення семантичного, етимологічного та діалектного різноманіття слів. Лексико-семантичне поле опадів є об'єктом етнолінгвістичних та ареальних досліджень. Науковці аналізують номінації на позначення сезонних чи перших опадів, фіксують архаїзми та запозичення. А. Плечко, О. Денисевич проаналізували «традиційні вірування про дощ у духовній культурі середньополіських говірок Житомирщини, узагальнили матеріали сучасних лінгвістичних досліджень про атмосферні опади у вигляді дощу, здійснили системний опис найменувань, пов'язаних із дощем» [6]. Ю. Каліщук (Онищенко) «на матеріалі східностепових говірок сіл Гусарка, Більманка Запорізької області та села Темрюк Донецької області дослідила назви атмосферних опадів, що виникають у результаті замерзання води» [3]. В. Дворянкін, Ю. Онищенко, Л. Іщенко простежили функційно-семантичні властивості діалектних номінацій атмосферних опадів [1; 2]. М. Шленьова проаналізувала особливості репрезентації мовного образу атмосферних явищ у поезії В. Голобородька [9]. Водночас дієслівна репрезентація атмосферних опадів, що випадають у вигляді дощу, залишається перспективним напрямом дослідження, оскільки поєднує власне мовні, когнітивні та культурні аспекти.

Виклад основного матеріалу. Лексико-семантична група дієслів на позначення атмосферних опадів об'єднується спільною архісемою ***«випадання дощу».*** Саме ця інтегральна семантична ознака забезпечує належність досліджуваних одиниць до однієї понятєвої сфери. Її ядро становлять дієслова, які безпосередньо називають процес випадання опадів, тоді як периферію формують експресивні, діалектні, метафоричні та звуконаслідувальні найменування. Кожне дієслово актуалізує додаткові смислові компоненти, що конкретизують перебіг процесу. Саме завдяки цьому виникає розгалужена система мовних засобів, здатних відображати найтонші відмінності в характеристиці природного явища. Із метою систематизації досліджуваного матеріалу використано семантичний принцип класифікації. Підставою для виділення окремих груп стали інтенсивність атмосферних опадів, характер їх перебігу, особливості

руху води, акустичні характеристики та ступінь експресивності лексичних одиниць. На основі семантичних ознак у межах досліджуваної лексико-семантичної групи виокремлюємо такі підгрупи: нейтральні, інтенсивні, слабкі, метафоричні, акустичні та експресивно-діалектні дієслова на позначення дощу.

Нейтральні дієслова на позначення атмосферних опадів. Ядро лексико-семантичної групи дієслів на позначення атмосферних опадів становлять лексеми ***іде, падає, паде, випадає.*** Їх об'єднує відсутність яскраво виражених додаткових семантичних компонентів, пов'язаних з інтенсивністю, тривалістю чи емоційною оцінкою природного явища. Вони характеризуються найзагальнішим значенням і слугують насамперед для констатації самого факту випадання дощу. Такі лексеми не містять виразної оцінної семантики та не конкретизують силу опадів, що забезпечує їх високу частотність і широке функціювання в різних стилях мовлення. Найуживанішою одиницею є дієслово ***іде***, яке в українській мовній традиції стало нормативним способом процесу випадання дощу. Особливість цієї лексеми полягає у тому, що вона переносить на природне явище ознаки руху живої істоти або людини. Унаслідок такого переосмислення дощ постає як активний процес, що розгортається в просторі й часі. Висока частотність конструкції ***дощ іде*** свідчить про її глибоке вкорінення у мовній свідомості українців. Напр.: *«Десь **дощ іде** – Не мовкнуть голоси зозуль»* (В. Свідзінський, «Десь дощ іде», УкрЛіб); *«Вже, напевне, п'ятий день цей осінній **дощ іде**»* (А. Костецький, «Осінній дощ», УкрЛіб). Дієслово ***падає*** акцентує увагу на фізичному русі крапель згори вниз. На відміну від лексеми ***іде,*** яка фіксує сам процес опадів, дієслово ***падає*** конкретизує напрямок руху води й підкреслює його природну закономірність. У художніх текстах ця лексема часто сприяє створенню зорових образів. Форма ***паде*** є стилістично маркованим варіантом дієслова ***падає.*** Вона активно функціює у поетичному мовленні, де забезпечує лаконізм вислову й допомагає організувати ритміко-мелодійну структуру тексту. Її використання нерідко пов'язане з народнопісенною традицією та фольклорними джерелами української літератури. Напр.: «***Паде дощ, пада дощ,*** *пада…*» – пісенний текст Лілі Кобільник на слова Л. Лазурко (https://pisni.org.ua). Цей приклад особливо цікавий, бо демонструє одночасне вживання форм ***паде*** та ***пада(є)*** у поетичному мовленні; *«Плюй дурному в очі, а він каже, що то **дощ паде**»* – українське народне прислів'я (https://reddit).

Своєрідне місце посідає словосполука ***«дощ випадає»***, яка найчастіше використовується в науковому, публіцистичному дискурсах. Порівняно з лексемами ***іде*** та ***падає*** вона характеризується вищим рівнем абстрагованості та термінологійності. У таких випадках увага зосереджується не на чуттєвому сприйнятті дощу, а на фіксації атмосферного процесу як природного явища Напр.: *«На Півдні України (наприклад, у Присиваші та на узбережжі) **опадів випадає** найменше – менше 300 мм на рік»* (https://www.karpaty.com.ua).

Таким чином, нейтральні дієслова репрезентують базовий рівень номінації атмосферних опадів і слугують семантичним центром, від якого розгортається система більш диференційованих назв дощу.

Дієслова інтенсивних атмосферних опадів. Значне місце в системі дієслів на позначення атмосферних опадів посідають лексеми, які передають високу інтенсивність дощу. До цієї групи належать ***ллє, валить, періщить, січе, хлище (хлюще), шурує, полощe, йде стіною.*** Спільною ознакою цих одиниць є наявність сем сили, потужності, безперервності та активного впливу на навколишній простір. Найбільш нейтральною лексемою цієї групи є дієслово ***ллє***, яке акцентує увагу на великій кількості води та безперервності її руху. У мовній свідомості носіїв мови така номінація ґрунтується на аналогії між дощем і потоком рідини, що виливається з посудини. Напр.: *«**Ллє,** як з відра і сили не втрачає…»* (Н. Красоткіна, «Періщить дощ») (https://rrasotkina.com); «***Періщить дощ.*** *Трубу прорвало в небі…*» (Л. Пікас, Періщив дощ) (https://poetryclub.com.ua). Подібні дієслова створюють образ активної природної стихії та нерідко супроводжуються додатковими експресивними відтінками. Особливо виразними у цій групі є дієслова ***періщить*** та ***січе***, які репрезентують дощ як силу, що завдає фізичного впливу. У їхній семантичній структурі наявна метафора фізичного впливу, оскільки дощ уподібнюється ударам батога, різок або гострих предметів. Таке

осмислення виникає унаслідок відчутного контакту крапель із тілом людини чи поверхнею предметів. На відміну від дієслова ***періщить,*** яке регулярно утворює словосполуку ***дощ періщить,*** дієслово ***січе*** частіше функціонує у конструкціях, де увага зосереджується не на самому дощі, а на його впливі на людину чи довкілля *(січе дощем, дощ січе в обличчя, січе холодний дощ)*.Така особливість пов'язана з первинним значенням дієслова ***сікти*** – «завдавати ударів», що зумовлює виразну метафору фізичного впливу опадів. Натомість конструкція ***йде стіною*** акцентує увагу на суцільності водяного потоку та його візуальній щільності. Напр.: *«В мене зараз йде* ***дощ стіною****, грім та блискавки…»* – сучасний ужиток, що демонструє продуктивність конструкції у живому мовленні (https://reddit). У цьому разі дощ осмислюється як суцільна вертикальна завіса води, що майже повністю приховує навколишній простір. Така номінація поєднує у собі характеристики сили, густоти та безперервності атмосферних опадів. Щодо дієслів ***валить, січе, хлище, шурує, полощe*** тут ситуація складніша: вони трапляються значно рідше, ніж ***ллє*** або ***періщить.*** Пор.: ***ллє*** – акцентовано на безперервності потоку; ***валить*** – указує на масовість і раптовість опадів. Лексема ***хлище*** репрезентує короткочасний, але надзвичайно сильний дощовий потік. На відміну від ***ллє***, де акцентовано на тривалості процесу, у дієслові ***хлище*** домінує сема раптовості, потужності та стрімкості опадів. Такі конструкції досить поширені в художньому мовленні: *«****Хлище дощ****…», «****Дощ хлище*** *в шибки…», «****Дощ хлище*** *по дахах».* Подібні значення реалізуються також у дієсловах ***шурує*** та ***полощe,*** які відображають активний рух водних мас та їхній вплив на навколишні об'єкти. Дієслово ***шурує*** належить до експресивних номінацій інтенсивного дощу. Його семантика ґрунтується на уявленні про швидкий і безперервний рух, тому атмосферні опади осмислюються як активний потік, що стрімко просувається простором. Особливо образною є лексема ***полощe,*** у якій дощ уподібнюється процесу інтенсивного миття або очищення: *«Дощ* ***полощe*** *пальми вбогі І пошарпані банани…»* (М. Рильський, «Дощ у Гагрі», УкрЛіб+1).

Отже, дієслова на позначення інтенсивних атмосферних опадів формують одну з найвиразніших підгруп досліджуваної лексики. Їхня семантика демонструє прагнення мовців не лише зафіксувати природне явище, а й передати його силу, динаміку та емоційний вплив на людину. Саме у цій групі найповніше виявляється образний потенціал української дієслівної системи.

Дієслова слабких атмосферних опадів. Групу на позначення слабких атмосферних опадів формують дієслова ***накрапає, крапає, сіється, мжичить, моросить, крапотить, дріботить, мигичить.*** Для них характерні семи незначної інтенсивності, тривалості та поступового перебігу процесу. На відміну від попередньої групи ці дієслова позначають повільний і ненав'язливий перебіг процесу. Усі дієслова цієї групи репрезентують слабкі, дрібні або тривалі опади, але відрізняються додатковими семантичними відтінками. Так, дієслово ***накрапає*** зазвичай позначає початкову фазу дощу або короткочасні слабкі опади, напр.: *«****Дощ****ик* ***накрапає,*** *на воді рябить…»* (Н. Красоткіна, «Дощик накрапає», https://krasotkina.com), тоді як ***крапає (крапа)*** акцентує увагу на поодинокому падінні крапель і є одним із найдавніших способів позначення слабкого дощу. Напр.: *«Дощик,* ***дощик крапає*** *дрібненько…»* – українська народна пісня (Електронний архів українського фольклору); *«****Крапає-крапає*** *дощ тонкосльозо з вати туману…»* – поетичний приклад, зафіксований у літературознавчому дослідженні (https://DSPACE); «***Крапа*** *дощ»* – приклад уживання дієслова ***крапати*** у словниковій статті (https://slovnyk.me). Дієслово ***крапає*** належить до найуживаніших назв слабких атмосферних опадів. На відміну від дієслів ***моросить*** та ***мжичить***, воно акцентує увагу на окремих краплях, що падають через певні проміжки часу. Семантичним центром лексеми є уявлення про поодинокість і переривчастість процесу. Саме тому ***крапає*** досить часто використовується для позначення початкової стадії дощу або нетривалих слабких опадів. У художньому мовленні ця лексема нерідко поєднується з означенням дрібненький, тихий, осінній, що додатково підкреслює її зв'язок із семантикою малої інтенсивності. Лексема ***мжичить*** належить до назв слабких атмосферних опадів, позначає дуже дрібний густий дощ, що перебуває на межі між дощем і туманом, краплі якого майже непомітні для ока. На від-

міну від лексеми ***крапає***, що акцентує увагу на окремих краплях, ***мжичить*** репрезентує суцільний дрібнодисперсний дощ, який часто наближається до туману. У художньому мовленні це дієслово зазвичай використовується для створення спокійних, меланхолійних пейзажів та передачі атмосфери осінньої або ранньовесняної природи: *«Знов **мжичить** дощ мелодію весни…»* – Тадм, «Знов мжичить дощ мелодію весни» (Проба Пера). Дієслово ***моросить*** репрезентує дрібний, густий і тривалий дощ. Напр.: *«А **дощ** то **моросить**, то ллє…»* – сучасна пейзажна лірика (https://poetryclub.com.ua). Лексема ***крапотить*** передає тривале й ритмічне падіння дрібних крапель, ***дріботить*** додатково актуалізує ритмічність і дрібність крапель, легкий ритмічний звук дощу. Напр.: ***«Дощ**ик **накрапає**, дощик **дріботить**…»* (https://krasotkina.com). У дієслові ***сіється*** реалізується метафорична модель «дощ – зерно», коли опади уподібнюються до процесу сівби дрібних частинок. Експресивно забарвлене ***мигичить*** належить до периферії цієї групи та відображає особливості народнорозмовного осмислення атмосферних явищ. У художньому мовленні такі лексеми часто беруть участь у створенні ліричних пейзажів та емоційно забарвлених описів природи. За допомогою таких дієслів актуалізуються настрої задумливості, самотності, спокою та внутрішнього зосередження.

Таким чином, дієслова на позначення слабких атмосферних опадів деталізують процес випадання дощу через семи дрібності, тривалості та незначної інтенсивності, розширюючи можливості його мовної репрезентації. Поряд із безпосереднім описом опадів в українській мові функціонують також дієслова, що осмислюють дощ через метафоричні образи та асоціативні характеристики.

Метафоричні дієслова на позначення атмосферних опадів. Окрему семантичну підгрупу утворюють дієслова ***сипле*** та ***сипе***. Їхня семантика базується на метафоричному перенесенні ознак сипких речовин на процес випадання дощу. На відміну від нейтральних дієслів ***іде, падає, випадає,*** що лише констатують факт дощу, лексеми ***сипле*** та ***сипе*** акцентують увагу на характері руху крапель. В основі їх значення лежить асоціативне зближення дощу із сипкими речовинами, зокрема зерном, піском або крупою, які висипаються з певної посудини чи поверхні. Напр.: *«Сіре небо **сипле** дощем, Сумарно весна стікає по шибці…»* (Т. Шульга, «Сіре небо сипле дощем», https://poetryclub.com.ua); *«**Дощ** весняний вже **сипле** старанно в долоні Водограєм ранковим – любов…»* (С. Пирогова, «Дощ весняний», https://poetryclub.ua). Ілюстрацією метафоричної моделі може слугувати класичний образ: ***«Сіється, сиплеться** дощик надворі…»* – з української поетичної традиції (https://bfb.org.ua). Подібне метафоричне переосмислення є одним із найдавніших способів мовної концептуалізації атмосферних опадів. Спостерігаючи за рухом численних дрібних крапель, мовці уподібнювали його до добре знайомих побутових процесів, що сприяло виникненню відповідних дієслівних номінацій. Унаслідок цього дощ постає не лише як природне явище, а й як візуально конкретизований процес, зрозумілий через повсякденний досвід людини. Семантика дієслів ***сипле*** та ***сипе*** найчастіше пов'язана з дрібними або помірними опадами, коли увага зосереджується не на силі дощу, а на великій кількості окремих крапель. Водночас у художньому мовленні ці лексеми здатні набувати додаткової образності, увиразнюючи пейзажні описи та посилюючи їхню емоційно-естетичну виразність.

Таким чином, дієслова ***сипле*** та ***сипе*** демонструють тісний зв'язок мовної репрезентації природних явищ із образним мисленням носіїв мови. Їх функціювання засвідчує, що вербалізація атмосферних опадів в українській мові ґрунтується не лише на безпосередньому спостереженні за природою, а й на складних асоціативних механізмах осмислення навколишнього світу.

Дієслова акустичного сприйняття атмосферних опадів. Окреме місце в системі дієслів на позначення атмосферних опадів становлять лексеми, що відображають акустичне сприйняття атмосферних опадів. До них належать дієслова ***дзюркоче, дзюркотить, шумить, пищить.*** Їх значення пов'язане насамперед зі звуковими ефектами, що виникають під час дощу. У такому разі мовна увага переноситься із самого процесу випадання опадів на його слухове сприйняття. На відміну від дієслів, що описують інтенсивність або спосіб випадання опадів, ці одиниці акцентують увагу на акустичному сприйнятті природного явища. У такому разі

дощ постає не лише як візуальний процес, а й як джерело певних звуків, що супроводжують його перебіг. Дієслова ***дзюркоче*** та ***дзюркотить*** належать до звуконаслідувальних утворень і передають характерний звук води, що стікає струмками, збігає з дахів або ринв, накопичується в калюжах чи невеликих потоках. У їхній семантиці поєднуються значення руху води та її звукового супроводу. Саме тому такі лексеми часто використовуються в художніх описах природи для створення слухових образів. Використання подібних дієслів сприяє формуванню багатокомпонентного художнього образу, в якому поєднуються візуальні та акустичні враження. Дієслово ***шумить*** справді називає дощ безпосередньо, відображаючи ширший спектр акустичних вражень. Воно може позначати як легкий шелест дрібного дощу, так і потужний звуковий фон зливи. На відміну від ***дзюркоче*** та ***дзюркотить,*** які передають локалізований звук води, ***шумить*** репрезентує загальне звукове тло атмосферних опадів. Особливу експресивність має дієслово ***пищить,*** яке є менш поширеним у сучасному літературному вжитку. Воно відтворює тонкий, пронизливий звук дощу, що виникає під час його взаємодії з певними поверхнями або під впливом вітру. Використання такої лексеми надає описові додаткової емоційності та увиразнює індивідуальне сприйняття природного явища. Функціювання дієслів цієї групи засвідчує прагнення мовців відтворити не лише зовнішні характеристики атмосферних опадів, а й їхній чуттєвий вплив на людину. Через акустичні образи дощ набуває більшої конкретності та стає важливим елементом художнього змалювання довкілля. Напр.: *«Послухаю цей дощ. Підкрався і* ***шумить****»* (Л. Костенко, «Послухаю цей дощ», https://Українська бібліотека+1). Таким чином, дієслова ***дзюркоче, дзюркотить, шумить, пищить*** формують окрему підгрупу в системі вербалізації атмосферних опадів, у якій провідну роль відіграє акустичний компонент значення. Їх використання розширює можливості мовного відтворення дощу та сприяє створенню багатовимірних художніх образів природного світу. Дієслова ***дзюркоче, дзюркотить*** лише опосередковано характеризують дощ, оскільки найчастіше описують звук води, породжений опадами. Напр.: *«Але дощ* ***дзюркоче****, Мабуть, гратись хоче…»* (Ганна Коназюк, «Проба Пера»); *«І* ***дзюркотять*** *на шибках ці потоки…»* (А. Яремко-Ярий, «Поетичний клуб»). Дієслово ***пищить*** трапляється досить рідко.

Отже, найпродуктивнішою лексемою цієї акустичної підгрупи є дієслово ***шумить***, яке безпосередньо поєднується з іменником «дощ» і репрезентує загальне звукове тло атмосферних опадів. Натомість дієслова ***дзюркоче*** та ***дзюркотить*** частіше характеризують рух води, спричинений дощем, тоді як ***пищить*** відтворює тонкий, пронизливий звук дрібних крапель і належить до периферії цієї лексико-семантичної групи та вирізняється підвищеною експресивністю. Якщо дієслова акустичного сприйняття фіксують звукові особливості атмосферних опадів, то експресивні та діалектні найменування відображають суб'єктивне ставлення мовців до цього природного явища.

Експресивні та діалектні дієслова на позначення атмосферних опадів. Особливий інтерес становлять дієслова ***срячить, гемзить, цяпає, мигичить,*** які формують периферію лексико-семантичної групи назв атмосферних опадів, поєднуючи номінацію природного явища з виразним експресивним і регіонально маркованим компонентом значення. Вони відзначаються високим рівнем емоційності та локальною специфікою вживання. На відміну від загальновживаних лексем вони характеризуються різним ступенем експресивності, територіального обмеження та стилістичної маркованості. Їх функціювання відображає багатство народнорозмовної стихії української мови та специфіку регіонального сприйняття природних явищ. Дієслова ***срячить, гемзить, цяпає*** та ***мигичить*** належать переважно до розмовної або діалектної лексики. Їхня семантика пов'язана зі слабкими чи помірними опадами, однак поряд із номінативним значенням вони містять додатковий емоційно-оцінний компонент. Використовуючи такі лексеми, мовець не лише повідомляє про наявність дощу, а й висловлює власне ставлення до нього. Зокрема, дієслова ***срячить і гемзить*** зазвичай позначають тривалий, настирливий і малоприємний дощ, що викликає відчуття дискомфорту. Лексема ***цяпає*** акцентує увагу на поодинокому або нерівномірному падінні крапель і нерідко супроводжується звуконаслідувальними асоціаціями. Дієслово ***миги-***

чить репрезентує дрібний, монотонний дощ і вирізняється підвищеною експресивністю, що зближує його з народнорозмовними назвами атмосферних явищ. Функціювання подібних дієслів засвідчує прагнення мовців максимально деталізувати природні процеси та відобразити власне емоційне сприйняття довкілля. Завдяки експресивним і діалектним найменуванням атмосферні опади постають не лише як природне явище, а й як важливий елемент повсякденного мовного досвіду. Саме тому такі лексеми становлять цінний матеріал для дослідження взаємозв'язку мови, культури та народного світобачення.

Таким чином, експресивні та діалектні дієслова на позначення дощу відображають не лише особливості перебігу атмосферних опадів, а й емоційно-оцінне сприйняття цього явища носіями мови, що засвідчує багатство та образність української дієслівної системи.

Висновки. Аналіз дієслів на позначення атмосферних опадів засвідчив, що вони формують розгалужену лексико-семантичну систему, об'єднану архісемою «випадання дощу». Водночас кожна лексична одиниця актуалізує додаткові семантичні компоненти, які конкретизують характер перебігу природного процесу та особливості його сприйняття мовцями. У межах досліджуваного матеріалу виокремлено шість основних груп: ***нейтральні дієслова*** *(іде, падає, паде, випадає)*; ***дієслова інтенсивних опадів*** *(ллє, валить, періщить, січе, хлище, шурує, полоще, йде стіною)*; ***дієслова слабких опадів*** *(накрапає, крапає, сіється, мжичить, моросить, крапотить, дріботить, мигичить)*; ***метафоричні дієслова*** *(сипле, сипе)*; ***дієслова акустичного сприйняття атмосферних опадів*** *(дзюркоче, дзюркотить, шумить, пищить)* та ***експресивні й діалектні найменування*** *(срячить, гемзить, цяпає, мигичить)*.Установлено, що основними критеріями семантичної диференціації досліджуваних дієслів є інтенсивність атмосферних опадів, тривалість процесу, характер руху води, акустичні особливості та ступінь експресивності. Найбільш продуктивними виявилися групи нейтральних та інтенсивних дієслів, що становлять ядро системи мовної репрезентації процесу випадання дощу. Натомість експресивні й діалектні лексеми формують периферію та відображають регіональні особливості мовної картини світу. Аналіз показав, що українська мова характеризується високим ступенем деталізації процесу випадання атмосферних опадів. Для його опису використовуються не лише нейтральні номінації, а й численні метафоричні, звуконаслідувальні та експресивно забарвлені дієслова. Це свідчить про розвинену систему мовного осмислення природних явищ та значний образний потенціал української лексики. Таким чином, різноманітність дієслів на позначення атмосферних опадів відображає не лише фізичні характеристики дощу, а й особливості його культурного та емоційного сприйняття і є свідченням високого ступеня мовної концептуалізації природних явищ в українській мовній картині світу. **Перспективними** напрямами подальших досліджень можуть бути вивчення функціювання цих лексем у художньому дискурсі, а також зіставлення української системи дієслівних номінацій атмосферних опадів із відповідними системами інших слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворянкін В., Онищенко Ю. Номінація атмосферних опадів у говірці села Більманка Куйбишевського району Запорізької області. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2015. Вип. 21. С. 12–18.
2. Іщенко Л. Р. Лексико-семантична підгрупа «дощ» центральноподільських говірок (на діалектному матеріалі села Бушинка Тиврівського району Вінницької області). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови.* 2011. Вип. 7. С. 314–317.
3. Каліщук (Онищенко) Ю. Номінація атмосферних опадів, процесів та понять, пов'язаних із замерзанням води. *Актуальні проблеми лінгвістики*. 2022. № 3(98). С. 116–125. https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.116-125
4. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). Львів : Вид-во при Львів ун-ті, 1980. 184 с.
5. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. Харків, 1997. 131 с. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/16890

6. Плечко А., Денисевич О. Середньополіські вірування про дощ. *Лінгвістика.* 2024. № 1(49). С. 43–53. https://doi.org/ 10.12958/2227-2631-2024-1-49-43-53
7. Томіленко Л. Розвиток семантичної структури українського дієслова (на матеріалі I–V томів Словника української мови у 20 т.). *Мандрівець*. 2016. № 1. С. 86–89.
8. Третяк І. В. Лексико-семантичні групи дієслів та іменників. *Перекладацькі інновації* : матеріали X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 20–21 березня 2020 р. / ред-кол.: С. О. Швачко та ін. Суми : СумДУ, 2020. С. 168–170.
9. Шленьова М. Г. Мовний образ атмосферних явищ (дощ, хмари, райдуга) в поезії Василя Голобородька. *Лінгвістика*. 2014. № 1(31). С. 108–115.

REFERENCES

1. Dvoriankin, V., & Onyshchenko, Yu. (2015). Nominatsiia atmosfernykh opadiv u hovirtsi sela Bilmanka Kuibyshevskoho raionu Zaporizkoi oblasti [Nomination of atmospheric precipitation in the dialect of the village of Bilmanka, Kuibyshevskyi district, Zaporizhzhia region]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*, 21, 12–18. [in Ukrainian].
2. Ishchenko, L. R. (2011). Leksyko-semantychna pidhrupa «doshch» tsentralnopodilskykh hovirok (na dialektnomu materiali sela Bushynka Tyvrivskoho raionu Vinnytskoi oblasti) [Lexical-semantic subgroup «rain» in the Central Podillian dialects (based on the dialect material of the village of Bushynka, Tyvrivskyi district, Vinnytsia region)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. *Seriia 10: Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy,* 7, 314–317. [in Ukrainian].
3. Kalishchuk (Onyshchenko), Yu. (2022). Nominatsiia atmosfernykh opadiv, protsesiv ta poniat, poviazanykh iz zamerzanniam vody [Nomination of atmospheric precipitation, processes and concepts related to water freezing]. *Aktualni problemy linhvistyky*, 3(98), 116–125. https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.116-125 [in Ukrainian].
4. Kocherhan, M. P. (1980). Slovo i kontekst (leksychna spoluchuvanist i znachennia slova) [Word and context (lexical compatibility and meaning of a word)]. Lviv: Vyshcha shkola. 184 p. [in Ukrainian].
5. Lysychenko, L. A. (1997). Leksyko-semantychna systema ukrainskoi movy [Lexical-semantic system of the Ukrainian language]. Kharkiv: H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University. 131 p. trieved from: h https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/16890 [in Ukrainian].
6. Plechko, A., & Denysevych, O. (2024). Serednopolisski viruvannia pro doshch [Middle Polissian beliefs about rain]. *Linhvistyka,* 1(49), 43–53. https://doi.org/10.12958/2227-2631-2024-1-49-43-53 [in Ukrainian].
7. Tomilenko, L. (2016). Rozvytok semantychnoi struktury ukrainskoho diieslova (na materiali I–V tomiv Slovnyka ukrainskoi movy u 20 t.) [Development of the semantic structure of the Ukrainian verb (based on Vols. I–V of the Dictionary of the Ukrainian Language in 20 vols.)]. Mandrivets, 1, 86–89. [in Ukrainian].
8. Tretiak, I. V. (2020). Leksyko-semantychni hrupy diiesliv ta imennykiv [Lexical-semantic groups of verbs and nouns]. In: Perekladatski innovatsii: materialy X Vseukrainskoi studentskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Sumy, March 20–21, 2020). Sumy: SumDU, 168–170. [in Ukrainian].
9. Shleniova, M. H. (2014). Movnyi obraz atmosfernykh yavyshch (doshch, khmary, raiduga) v poezii Vasylya Holoborodka [Linguistic image of atmospheric phenomena (rain, clouds, rainbow) in the poetry of Vasyl Holoborodko]. *Linhvistyka,* 1(31), 108–115. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026